

Problemi slovenske družbe

Jaka Avšič,
general-
podpolkovnik
v pokoju

Pravica naroda in enakopravnost

*Enakopravnost narodov in narodnosti
kot temeljna norma v organizaciji
sožitja*

V Jugoslaviji imamo že 25 let izkušnje, kako poteka skupno življenje jugoslovanskih narodov po NOB. Naša pozornost je obrnjena predvsem k dejavnikom, ki urejajo odnose med narodi, saj nas zanima, koliko zadovoljujejo z enakopravnostnega stališča. Marsikaj si je pridobilo pravice, da še opravlja svojo koristno vlogo. Spoznavamo razne

stopnje prilagodljivosti posameznih partnerjev, večjo ali manjšo pripravljenost, da bi popravili svojo vlogo pri sožitju. Marsikaj pa je treba še urediti in zgladiti.

Pri vseh narodih je bila jasno izražena želja po nadaljnem skupnem življenju. Ta želja je bila potrjena z vojnimi naporji v NOB, ko smo se najbolj prizadeto svobodno odločali za skupnost. Večina ljudi vsakega naroda je tudi pozneje potrjevala solidarnost. Trdnost naše skupnosti ni dvomljiva, zato ni potrebno, da bi kdorkoli s pozicije nad narodi držal roko nad državo. Sicer pa, kdo drug more biti odgovoren za našo skupnost, če ne naši narodi sami? Samó ti morejo dati moč katerikoli naši skupni organizaciji. Če pa bi si prisvojila takšno pozicijo organizacija, ki bi izhajala iz enega samega naroda, bi poskus, ko bi poudarjala svojo moč, vsekakor povzročil odpor in hude krivice z najhujšimi uničevalnimi posledicami.

V NOB so si narodi priznavali enakost med seboj, bili so samostojni v skupnem boju za osvoboditev vsakega naroda kot samostojne enote družbe, ki sama o sebi odloča. Iz celotne zgodovine vsakega našega naroda izhaja: v ljudeh je toliko narodne zavesti in družbene solidarnosti, da ne bodo nikomur pustili vladati »našemu« narodu ali ga celo nadvladati. O tem se lahko vsak pouči in prav bi bilo, da bi to storil. Če kdo samo poskuša kaj takega, prikliče odpor, tega pa naklepnik takoj razglasi za natolcevanje, šovinizem, separatizem itd.

Odločne volje za narodni odpor je resnično toliko, da jo moramo pri uredbi kakršne koli uprave resno upoštevati. Prav ta posebnost v združevanju raznih narodov v enoto je dobro znana iz zgodovinskih izkušenj — v naših šolah to premalo poudarjamo — in tudi okupator jo je leta 1941 dobro okusil. Upošteval je zgodovinski razvoj naših narodov, ki so nastajali v zelo različnih okoliščinah, razvito narodno zavest, skrb za svoje gospodarstvo, zavest, ki je nujni produkt civilizacije in kulture, nadalje obstoj posebnih jezikov kot varuhov vsake samostojne družbene enote. Ker je okupator vse to spretno upošteval, se mu je posrečilo s pomočjo lokave propagande doseči v začetni fazi okupacije še kar precej soglasja. Ustanovil je ločene jezikovne narodne enote, NDH, Srbijo kot protektorat, Ljubljansko pokrajino kot posebno provinco, Črno goro tudi v obliki neke pravno-politične tvorbe. Vse to je storil po znani formuli: Divide et impera — Deli in vladaj! Prvo začetno soglasje je kmalu prehajalo v nasprotje, brž ko so ljudje začeli spoznavati okupatorja kot vrhovnega oblastnika in njegove namene.

Imamo torej dve stališči kot temelja za vsako sedanjo ali nadaljnjo zgradbo skupnosti jugoslovanskih narodov: voljo za skupnim življenjem in volje vsakega naroda posebej za svojim svobodnim razvojem. Hkrati so te pridobitve NOB zacementirane v temeljih AVNOJ. Stoletja zgodovine, skupni geografsko-politični položaj in želje ter spoznanja vsakega naroda posebej so delovale, da je nastala prav takšna NOB, ki je bila protest stari obliki unitaristične tvorbe. V boju je upoštevala suverenost in priborila trajno federativnost narodov Jugoslavije.

Vsako nadaljnje razumno urejanje naše države mora upoštevati oba temelja in paziti, da ju ne ruši. V NOB je suverenost pripadala narodom. »Smrt fašizmu — svoboda narodu!« je bil naš pozdrav. Mogoče je, da kakšen borec ni razumel vsebine našega boja. Ta naj se poglubi v delo in gradivo zasendanja AVNOJ. Ker sta oba temelja usidrana v ljudeh samih — mora ljudstvo, delavski razred, varovati suverenost. Zato noben organ, niti armada, ne more in ne sme zrasti nad narode. Notranji posegi kateregakoli državnega organa, ki bi ne bili narodnostno strukturirani, ali vmešavanje kateregakoli našega naroda in njegovih pripadnikov v zadeve drugega naroda žalijo narodno zavest, rahljajo skupne vezi in so nedopustni.

Varnost federacije mora sloneti na medsebojnem zaupanju članov. Nevarnost preti lahko samo od zunaj. Proti tej se bo boril iz svoje pobude vsak narod, a to najbolj zopet takó, da bo v vsakem času spoštovan in zavarovan njegov svobodni razvoj. Nova zabloda in neodpustljiva napaka bi bila, če bi obrambne sile, namenjene proti zunanemu sovražniku, poskušal v naši notranji organizaciji urediti tako, da bi kršili temeljno načelo volje vsakega naroda za svojim svobodnim razvojem. Če bi en narod, recimo številčno najmočnejši, v mirnem času začel tako urejati obrambo, da bi to škodovalo svobodnemu razvoju drugega ali drugih narodov, bi že naredil hudo napako zaradi škode, ker bi se zmanjšal patriotizem na bojišču. Kakršen koli poskus nadvlade, pa naj bi bil še tako prikrit, naperjen proti avnojskim načelom suverenosti narodov, bi v kritičnem času prinesel mnogo gorja in škode ljudem. Pomisliti je treba na morje prelite krvi med NOB na ozemlju Jugoslavije, ko je potekal najbolj bridek plebiscit narodov Jugoslavije.

Skupno življenje narodov in bojevite lastnosti ljudske narave

Ko urejamo sožitje, moramo vestno upoštevati omenjena načela. Dolžni smo čimbolj spoznavati bratske narode in krepiti mednacionalne odnose. Tako se bomo izognili raznim trenjem, ko bomo urejali nadaljnji razvoj in krepili mednacionalne odnose. Odnose je treba krepiti na vseh področjih, kjer koli prihajajo v stik ljudje raznih jezikov, to pa je dolžan storiti vsak. Nihče pa ne bo zmožel tega bolje kot ljudje s samoupravljaljskimi pravicami, saj ti čutijo in bodo občutili posledice ne samo v medsebojnih pravicah pri samih odnosih, temveč tudi pri svojih dohodkih. Le sami moramo biti dobri kovači svoje usode.

Težko je reči, kakšni naj bi bili ukrepi, kakšne upravne organizacije ali metode dela, ki bi vsem narodom prinesli zboljšanje. Nekateri dobronamerni ukrepi niso dali zaželenih sadov. Čim bolj je uprava centralizirana, tem bolj pavšalne so posledice ukrepov, tem težje je zadovoljiti pričakovanja množic. V večnacionalni državi centralizirana uprava zelo težko zadovolji hkrati množice vseh narodov. Ako uprava računa z razmerami, ki vladajo samo v določenem narodu, potem takšni ukrepi navadno koristijo samo temu narodu, oškodujejo pa druge. Habsburška monarhija se je zato razdelila na dva dela, avstrijskega in madžarskega. Vsak je imel popolno samostojnost. Ko pa je izbruhnila vojna, sta se oba bojevala kot eno telo. Obe polovici sta imeli isti denar, tudi enotno tržišče. Vsak del zase pa ni znal urediti notranjih mednacionalnih odnosov s svojimi narodi, ni znal urediti enakopravnosti narodov, to pa je bilo usodno, ko so nastopili kritični časi na frontah. Monarhija Karadjordjevičev ni hotela urediti sporazuma med Srbi in Hrvati, ni dosegla enakopravnosti narodov s suverenostjo na svojih ozemljih, posledica pa je bila zaton dinastije ter pokoli med narodi. V podobnih primerih centralizacija uprave več koristi ljudem, ki so bliže centralni upravi oziroma narodu, ki je nosilec centralizirane uprave. Pred samim odločanjem v parlamentu in po odločitvi se dogajajo mnoge procedure, ki vsem tistim, ki so bolj povezani, lahko prinesejo znatne koristi, več možnosti pa ima okolišno prebivalstvo. Tako so posredno nastala vsa mesta, kjer so sedeži uprave, in se razvila do velikanskih razsežnosti. Čim večja je centralizacija uprave z več odločanja, tem večja so mesta in, nasprotno, siromašnejše podeželje. V mnogih narodnih državah imajo narodi določena področja, ki so nujna, da se narodi ohranijo. Tedaj so te gospodarske zakonitosti, ko se preliva gospodarski potencial v močno centralizirani upravi, tudi občutno politično delujoče. Pogled na ozemlje Jugoslavije v začetku našega stoletja pred prvo svetovno vojno daje določeno sliko, kako je bil razporejen gospodarski potencial. Današnja struktura razmerja gospodarskega potenciala jasno govori, da gre gospodarstvo za sedeži uprave in oblasti. Drastičen primer, kako je lahko dobra povezava združena z naglim obveščanjem, so londonski Rotshildi. Ti so bili hitro obveščeni o Napoleonovem porazu v bitki pri Waterlooju in so nakopičili veliko bogastvo. Danes so važni trenutki, ko spreminjajo administrativno določane cene investicije, ki potrebujejo velike količine potrošnega materiala. Finančna prelivanja iz fonda v drugi fond, odobritve finančnih sredstev, spremembe stopenj, devizne transakcije in mnoge druge gospodarske akcije

povzročajo potrebe in pomanjkanje materiala, to vse pa je lahko predmet zaslužkov, če so dobre povezave in ustrezne ugodnosti.

Tudi v nasprotni smeri se uveljavljajo dobre zveze in njihove materialne koristi; kanali dobrih znancev prenašajo sugestije na tiste, ki odločajo kot neposredni ali posredni sodelavci uprave, in čim več je odločanja v središču, toliko bolj subjektivni dejavniki odločajo, a tudi nadaljnje posledice prinašajo koristi določeni družbi. V gospodarstvu in predvsem v trgovini se ni mogoče izogniti pritiskom tistih, ki premišljeno iz svojih interesov uveljavljajo svojo voljo pri odločitvah o raznih aktih uprave, kot so predpisi, odloki, zakoni. Tudi tukaj je mnogonacionalna skupnost občutljivejša, ker so posledice večje in škodljive pojmu in stvarnosti enakopravnosti članov.

V nekaterih organih federacije je možno, da se po centralistični poti uveljavljajo trajne koristi za določene dele mnogonacionalne družbe in tako so lahko deležni privilegijev posamezni narodi, v JLA je na primer 85 % oficirjev srbske narodnosti, ker je struktura armade tako urejena, da je to bilo možno pomešavati ljudi, ki služijo vojaški rok, poveljevalni jezik sam po sebi daje velike privilegije tistemu narodu, kot smo že dokazovali v posebnem članku (Sodobnost, 1970, št. 4) in pokazali, da bi raba materinščine na mah odpravila težave enih in privilegije drugih.

Čim bolj odkrito lahko govorimo o vsebini dosedanjih izkušenj glede sožitja, toliko pravilnejše bodo v prihodnje ureditve in metode dela mednarodnega in notranjega nacionalnega urejanja. Boljši bodo rezultati, če smo sposobni presojati stanje čim bolj nezainteresirano, nevtrarno in nekako odmaknjeno, kakor da se nas ne tiče, čeprav smo v resnici zelo intimno prizadeti, tako jaz iz tega naroda kot oni iz onega naroda. Dotikati se je treba tudi človeških čustvenih pojavov, kot so šovinizem, patriotizem, idealizem, pa tudi drugih, družbenočloveških, kot na primer špekulacija, raznarodovanje, narodnostna špekulacija, materialistični egoizem, socializem in mnoga druga delovanja, ki so navzoča in so bila v mednarodnih odnosih pri nas pa tudi na naših državnih mejah ter v drugih družbah.

Spoznane zakonitosti internacionalnega sožitja narodov

Določeno število ljudi vsake družbe mora imeti voljo za obstoj, za obstoj te družbe, da se ne zadovoljuje kar z naključnostjo obstoja te družbe, temveč si prizadeva za ureditev in trajnost te družbe, za eksistiranje družbe kot naroda. Volja izhaja iz ohranitvenega nagona. Če ne bi bilo sosednjih družb, ki imajo prav tako voljo za svoj obstoj, bi bilo idilično, preprosto, v resnici pa ni. Ker živi na obljudenem planetu, se mora spopasti z voljo (personificiram subjekt) drugih družb, dokler ni ali pa kjer ni razmejitev.

Razmejitev je močno pomembna zato, ker volja za obstoj določene družbe ne more dopuščati, da bi kakšna druga družba nastajala na njeno škodo. To se dogaja, in sicer zaradi nagona agresije (interart aggression — medrodovna nagonaska napadalnost; znanost pozna in razlaga človeški nagon agresivnosti, npr. univ. prof. Konrad Lorenz). Razmejitev (razmejitvene ureditve na vseh področjih družbenega delovanja) edina more zadržati agresijo in jo spet usmeriti v območje svoje družbe (narod ima ozemlje, suverenost, jezik, gospodarstvo, kulturo).

Najbolj znane so razmejitvene ureditve, ki so nastajale v obliki enonarodnih držav, podprtih s popolno suverenostjo in svarilnimi znamenji

moči nasproti tuji agresivnosti. Možne so in obstoje tudi drugačne razmejitvene ureditve: v notranjosti državnih meja. Osnovni namen in pogoj za ureditev je onemogočiti agresijo v tujo družbo, sicer ni varnosti, popolne varnosti za obstoj, za notranji mirni obstoj in razvoj družbe ter družb. Edini instrument za razmejitveno ureditev v notranjosti državnih meja je enakopravnost. To pomeni razumsko priznani in usvojeni mir med narodi (formalni deli družbe), razumsko zato, ker delo v miru omogoča človeku popolno zadovoljitev z gospodarskimi in potrošnimi dobrinami. Agresivni nagon se v takšnih okoliščinah zadovoljene družbe, v mejah vsakega naroda usmerja lahko oziroma se bo sam usmeril v šport, znanost, umetnost in kulturne dejavnosti, potrebne za človekov obstoj in razvoj.

Zadnja vojna je velik memento agresivnosti. Iz baze in vidika popolne enakopravnosti je izvedljiva zadovoljiva razmejitvena ureditev. Dosežena stopnja civilizacije omogoča, da se že lahko zanesemo na normativne oblike ureditve (ustavne in zakonske), ki jo bo samoupravljalvsko organizirana družba sama spoštovala, priznala in z notranjo ravnotežnostjo varovala. Prav zato, da bi v celotni jugoslovanski družbi moglo zaživeti samoupravljanje, je npr. izključena takšna strukturalna organizacija armade, kot jo imamo danes, saj ni po merilu enakopravnosti. Izhaja iz doktrine enega zmagoslavnega naroda, medtem ko naj bi bili drugi v podrejenem položaju. Ko bo v Jugoslaviji urejena popolna enakopravnost in bodo prenehali tudi skrivni, kamuflirani agresivnostni naklepi, navzven iz vsakega naroda v kompetence drugega, bomo lahko za zgled tudi naprednim težnjam svetovnega razvoja Združenih narodov in razvoju mednarodnega pravnega reda. Ne bo več očitkov, da govorimo eno, delamo pa drugo. Po takšni dejanski poti človeštvo zares lahko doseže Prešernovo željo »ko prepir iz sveta bo pregnan«.

Ne bomo tukaj govorili o pomembnosti jezikov, o materinščinah kot osnovi, kot glavnem kazalcu za razmejitve med narodi, in tudi ne o najbolj zapletenih razmerah, kot stop znaku vsaki agresiji (intertmedrodovni in narodni agresiji). Ne o podobni vlogi vere. Ne bomo se zadrževali tudi pri tem, kako se da urediti vsaka skupna družba naše federacije, da bi bil enakopraven in spoštovan jezik vsakega naroda, ki je hkrati tudi napotilo za vzpostavitev narodnostno kadrovske razdelitve delovnih mest v vseh organizacijah v federaciji. Prav jezik in enakopravnostna zasedba mest tudi s turnusno rotacijo v centralnem vodstvu je temeljni pogoj, da preneha agresivnost, saj ta išče vse mogoče oblike in luknje, kako bi zadovoljila svoj silni nagon. Čez noč ni mogoče prav vsega urediti, toda v kratkem času je možno. Odlaganje in izgovarjanje na čas od grških kalend ali svetega Nikolija je sicer znana praksa, pogoj za odstranitev agresije danes je: takojšnja normativna (ustavna) ureditev z obvezo, da v določenem času prezamejo ustrezna mesta republike prek svojih kandidatov.

Mednarodni odnosi na področju skupne obrambe

Obpravnavali bomo primer armade in to, kakšno obliko naj bi imela, ko bi bila urejena enakopravnost, osvobojena agresivnosti. O njenem sedanjem delovanju, ki omogoča agresivnostno raznarodovanje nekaterih narodov, sem pisal v članku (Nekaj pripomb o rabi jezikov v JLA, Sodobnost, 1970, št. 4) in v nekaterih drugih spisih.

V urejanju mednacionalnih odnosov pri nas nismo šele na začetku. Odločno je na pravo pot ureditve stopila Komunistična partija Jugoslavije že nekaj let pred vojno z ustanovitvijo Centralnih komitetov Slovenije in Hrvaške, potem ko je imela za seboj nešteto dokazov o volji slovenskega in hrvaškega naroda za svoj obstoj; imela je pa tudi svojo ideologijo. Prav tako je voljo za svojim neoviranim razvojem dokazoval srbski narod, ki je živel v posebnih okoliščinah. Zato danes nismo na začetku sodobnega naprednega urejanja. Nekaj je že storjeno. Konservativnostne zadržke je omogočalo nerazumevanje in zanemarjanje tradicij ter dragocenih izkušenj narodnoosvobodilne borbe.

Zvezna skupščina, kot najvišji organ oblasti in družbenega samoupravljanja, je že pred devetnajstimi meseci izdala resolucijo (Ul 20/69, t. 5), iz katere opozarjamo na dve nalogi armade:

1. V organizaciji in delu izvajati načela o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije in pri tem upoštevati tradicije narodnoosvobodilnega boja (glej O poveljevalnem jeziku v NOB Slovenije; Jezik in slovstvo, XIV, 4).

2. Preučiti možnosti za *širše izvajanje* ustavnih načel o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije v delu ljudske armade.

Za boljše razumevanje točke 2., kjer stoji: naloga za *širše izvajanje*, bomo navedli, kakšno izvajanje je bilo v sedanji ustavi predpisano. V čl. 42, toč. 1, stoji: Jeziki narodov Jugoslavije in njihove pisave so enakopravni.

Toč. 3.: Izjemoma se uporablja v jugoslovanski ljudski armadi pri poveljevanju, vojaškem pouku in v administraciji srbohrvaški jezik. »Širše izvajanje« ne more pomeniti nič drugega kot to, da odpade izjema točke 3 ter da na njeno mesto stopi enakopravnost jezikov in pisav narodov Jugoslavije.

Resolucija zahteva, da armada preuči možnosti. O možnostih bomo spregovorili nekaj več. Ali je možno poveljevati v slovenščini (hrvaščini itd.)? Novi general Andrej Cetinski izjavlja v Komunistu 15. I. 1971: »Vojaškega izrazoslovja za poveljevanje in podobno pa Slovenci še nimamo. Tako ta naša prizadevanja ne bodo uresničena, kar čez noč.«

V NOB smo Slovenci imeli cela dva korpusa s 7 divizijami in množtvom drugih vojaških enot, izpolnjena s Slovenci, pod poveljstvom slovenskega starešinstva in s slovenskim poveljevalnim jezikom. Izjeme so malenkostne.

Načelnik vrhovnega štaba NOVJ je po končani vojni leta 1946 »kar čez noč« odpravil slovensko poveljevanje, razpodel in razbil vojaške enote kot veter razpodi oblake. Leta 1948 je kot izdajalec padel na begu iz Jugoslavije, toda svoje je storil. Današnji komandant ljubljanske armije je preživel takratno metamorfozo slovenske vojske kot komandant divizije. Pet let smo Slovenci imeli slovensko poveljevanje. Podrobnosti o tem so navedene v reviji Jezik in slovstvo, XIV., št. 4. Odkod to, da današnji general ne ve, da imamo Slovenci dovolj jezikovnega bogastva za besedno poveljevanje, tudi če tega ne bi imeli že prej? Mogoče so nekateri že pozabili, da smo imeli glavni štab Slovenije, ki je delal in poveljeval v slovenščini, da smo imeli oficirsko in podoficirsko šolstvo samo v slovenskem jeziku in sploh vse vojaške oddelke, ki so komunicirali samo v slovenskem jeziku. Zdi se, da izvira takšno pomanjkljivo znanje o naših domačih slovenskih zadevah NOB Slovenije od tod, ker so se oficirji v petindvajsetih

letih povojnega časa močno odtujili od rodnega naroda ali pa so napačno mnenje kar slepo sprejemali po disciplinski, a nam nenaklonjeni poti o obstoju narodov.

Danes je odtujevanje nepotrebno, saj želimo, da ohranimo našo socialistično in slovensko stvarnost; vanjo je najbolj naravno vtkan tudi jugoslovanski socialistični patriotizem. Nasprotno pa je nesprejemljiv nacionalistični patriotizem »jugoslovanskega« naroda. Zato bi se morali slovenski starešine izobraževati s svojimi ljudmi, poznati težnje in težave domačih samoupravljavcev, domačega delavskega razreda in varovati njegove pridobitve vseh področij. Sem spada tudi slovenski govor in njegove izrazne možnosti, ki pa jih je treba seveda poznati. Pričakujemo, da bodo komisije in poslanci zvezne skupščine temeljiteje proučili možnost Slovencev za svoje poveljevanje kot ta ali oni general. Tudi zgodovinsko težavne okoliščine slovenskega naroda in njegova razkosanost nam ne smejo biti neznane.

Splošna ljudska obramba pozna slovensko poveljevanje iz NOB in ga uporablja pri svojih pripravah. O tem je mogoče dobiti informacije pri štabu, ki je priskrbel avtentična povelja iz arhiva NOB Slovenije.

Vse potrebne poveljevalne izraze poznamo Slovenci tudi v telovadnem športu, gasilstvu in drugih družbenih organizacijah, povsod tam, kjer je bilo to potrebno oziroma dovoljeno. Kjer pa je bilo to prepovedano, kot npr. doslej v armadi, naše izrazoslovje v tem času ne more biti aktivno. Ni opravičljivega vzroka, da bi nas držali za toliko zaostale za drugimi jugoslovanskimi narodi. Odklonilno stališče ima druge vzroke, ki niso tehnične narave.

Januarja 1946. leta je prosvetno ministrstvo Slovenije naročilo posebno odboru, naj sestavi slovenska povelja. O teh poveljih je bila izdana posebna knjižica, ki jo je priredil Stanko Trček (Redovne vaje za šole in društva. Založila Fizkulturna zveza Slovenije). Obstaja tudi knjiga dr. Viktorja Murnika: Redovne vaje. 1910 l. O slovenskih poveljih je pripravljala razpravo univ. prof. Ramovš.

Upravičenost slovenskega poveljevanja v NOB je potrdil v novembru leta 1943 tudi vrhovni komandant maršal Josip Broz-Tito. Takrat je potrdil tudi za ves prihodnji čas v novi Jugoslaviji pravico, po kateri naj bi slovenski vojaki novinci služili svoj vojaški rok večinoma v Sloveniji in bi jim poveljevali v vojaških enotah od vrha do tal v slovenskem jeziku. Vsi člani slovenske delegacije AVNOJ so tej izjavi priče, obstaja pa tudi pismeni pro memoria zapisnik, ki ga je izdelal in podpisal dr. Marjan Breclj. To je za današnjo armado obveza, ki jo je treba izpolniti. Nobenih tehničnih razlogov ni, da se ne bi mogla takoj izvajati poveljevanja v slovenskem jeziku. Le tu in tam bi bile kake začasne izjeme. Slovenski borci v NOB za Federativno Jugoslavijo in suverenost slovenskega naroda so to z velikanskimi žrtvami več kot zaslužili in je to ena od temeljnih tradicij našega boja. Srbi so morda v srečnejših okoliščinah uveljavili svoj suvereni poveljevalni jezik s svojo osvoboditvijo po francoski revoluciji. Tudi Hrvati so že v srednjem veku imeli svojo državo in državnost, a svoj hrvaški poveljevalni jezik v moderni armadi so imeli v Avstro-ogrski monarhiji.

Drugo vprašanje je, kako se je zgodilo, kdo je kriv, da je danes tako malo aktivnih oficirjev slovenske narodnosti. Tudi drugih narodnosti je premalo, a srbske narodnosti je kar 85 %. Več kot na polovico prebivalstva pride samo 15 % oficirjev. Tega je prav gotovo kriv etatizem v

armadi. Medtem so odpustili množico slovenskih aktivnih oficirjev, katerih mnogi bi lahko še danes služili in dobro opravljali svoje naloge.

Priprave, da bi uresničili naloge resolucije zvezne skupščine, ne kažejo, da se armada namerava popolnoma osvoboditi etatizma. Besede generala Cetinskega opravičujejo slutnjo, da hočejo z beraško miloščino zadovoljiti Slovence, ker pač niso enakega »ranga«. Po tej poti s takšno logiko bi lahko razvodenele še druge pridobitve NOB.

O organizaciji dobrih sosedskih odnosov na temelju naših dosedanjih izkušenj sožitja

TV-15 z dne 21. I. 1971 povzema po »Narodni armiji« naslednji tekst za 3. odst. 42. člena ustave: »... se v oboroženih enotah uveljavlja načelo o enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti, izjema pa bi bila lahko pri poveljevanju in usposabljanju v JLA, v skladu z zakonom ...«

Takšna nova formulacija ustavnega predpisa bi po vsej verjetnosti omogočila, da v armadi zadržijo status quo dosedanje raznarodovalne prakse:

1. Spričo tega, da je že sedaj v armadi prevladujoč odstotek starešinskega kadra srbske narodnosti (85 %), medtem ko je 56 % prebivalstva nesrbskih narodnosti samo 15 % starešinskega kadra, ki pa kaže tendenco upadanja. Doslej v armadi ni opaziti, da bi priznavali poveljevanje in pravice simbolov drugih narodov;

2. Spričo petdesetletne drugačne (najprej hegemonistične in sedaj unitaristične) prakse (z izjemo štiriletne ljudske poveljevalne prakse v NOB);

3. Spričo formalističnega pojmovanja o enotnosti jugoslovanskih narodov, ki meni, da je srbski jezik tista zedinjevalna sila, ki ustvarja trdnost armade na čelu s srbskim narodom in morajo zato biti vojaške enote (osnovne enote vsake posamezne čete) tako sestavljene, da v vsaki dominira srbska narodnost. O krivčnosti in škodljivosti tega strukturnega sistema govori razprava v reviji Sodobnost, 1970, št. 4. Pojmovanje o manjši zanesljivosti drugih narodov in narodnosti temelji na poprejšnji povezanosti teh narodov v sestavi in v vojni na strani centralnih držav v prvi svetovni vojni. Takšno pojmovanje spregleduje NOBJ, AVNOJ in vso socialistično revolucionarno preteklost in poskuša kar naprej vlogo nekdanjega zmagovalca uveljaviti v korist enega naroda.

Kar zadeva »izjemo, ki bi lahko bila v poveljevanju in usposabljanju«, bi ta izjema mogla biti le v posameznih primerih, in to le začasno, kar pa ne more biti predmet ustavnega predvidevanja. Takšna izjema bi mogla zapeljati v trajno prakso spričo dosedanjega ozkega, sebičnega in nesocialističnega pojmovanja o neenakopravnosti jezikov, narodov in narodnosti. Ta »izjema« v predlogu »Narodne armije« in uporaba nedovršnega glagola (se uveljavlja) izpričuje nesocialistično miselnost na vrhu in sama po sebi dokazuje, kako malo je volje za dejansko priznavanje enakopravnosti narodom in narodnostim, razen srbskemu. Nasprotno, napredni jugoslovanski revolucionarni socialistični patriotizem zahteva, da odpade 3. odstavek 42. člena ustave in se na njegovo mesto postavi ustavno določilo: »Vojakom je treba obvezno poveljevati v njihovih materinščinah in tudi usposabljati jih je treba v materinskih jezikih.«

Brž ko bo ustava postavila zahteve AVNOJ v precizni formulaciji, bomo lahko tudi našli ustrezne možnosti za izvajanje. Večji interes bodo pokazale republike, zlasti mladina, pa tudi drugi prebivalci samoupravljavcev, ki bodo armadi pomagali pri izvedbi. Kolikor pa bi posamezni primeri zaradi kakršnih koli ovir prišli pred ustavno sodišče, bo to vsekakor po potrebi uvidevno presodilo, pretreslo dejanske zapreke in tudi določilo premostitven čas.

Ne samo da je treba čimprej s pomočjo poveljevalnih jezikov približati armado narodom in republikam, po tej poti pa tudi samoupravljavcem, temveč je treba tudi v interesu armade same upoštevati naslednje:

Vedeti je treba, da ima armada dve zelo različni stopnji dela:

1. Čas, ko se pripravlja in usposablja; to poteka v mirnem času, ki traja nedoločno, in

2. Čas na bojišču, vojni čas, ko šele lahko pokaže, kako se je pripravila. To sta dve različni dejavnosti. Prva se nadaljuje tudi na drugi stopnji. Prvi čas ne zahteva stroge ločitve in odstopanja od družbenopolitičnih enot prav zaradi boljšega pripravljanja in lažjega vsrkavanja vsega, kar krepí armado, ki mora biti v službi družbenopolitičnih enot in je zaradi tega sodelovanje obeh nujna potreba. Zato je ljudska povezava armade tisto, kar napravi armado resnično ljudsko in trdno, oprto na ljudstvo. V mnogonacionalni državi, kakor je naša, mora dobra armada priznavati narodne simbole, priznavati mora posebnosti, potrebe, se vključevati v jezikovne posebnosti, kulturne posebnosti, prevzeti nase razvojne in nacionalne težnje vsakega naroda in narodnosti ter razumeti ljudi, ki jih ima, a pripadajo temu ali onemu narodu. Republika in narod morata pokazati vse razumevanje tudi za enote drugih narodnosti, stacionirane na njenem ozemlju. Spoštovanje tuje narodnosti pomeni bratstvo, zanemarjanje in vsiljevanje tujega pa ne moremo imeti za bratski odnos, niti za socialistični internacionalizem, nista pa tudi v interesu jugoslovanskega socialističnega patriotizma.

Priznanje poveljevalnih jezikov narodov in narodnosti je tisti člen v verigi, ki je usoden in odločilen za vse drugo; predvsem za patriotizem in hrabrost borcev, za povezanost z ljudstvom, zaupanje v armado, in obratno, za boljšo in hitrejšo usposobljenost novincev, za skladen razvoj armade, ki se opira na ljudske sile, in za zdravo organizacijo namesto zbirokratizirane odtujenosti in togega odbijajočega odnosa narodnih družb.

23. januarja 1971

Jaka Avšič